

реалізмом, так і гострим, сказати б, особистим ліризмом і навіть шевченківською просторовістю.

У самій поетичній творчості Шевченка є і рядки, присвячені героїчним постатям в історії України – народним ватажкам в поемі “Гайдамаки”; є конкретна присвята Яну Гусу в поемі “Єретик”, безпосередньо адресовану П. Шафарикові – як ідею слов’янського єднання, бо образ Яна Гуса – це образ чеського патріота, борця – ватажка за народну правду. Свою глибоку повагу і любов до передової російської культури Шевченко висловив у віршах: “Тоголю”, та “Заворожи мені, волхве” (адресовано М. Щепкіну).

Як і Пушкін, Шевченко поблажливо схилявся перед посталями декабристів, що йшли в його уяві (головне ж – у народній уяві) «рядами довгими в кайданах, “але називав їх “Цар всесвітній, цар волі, цар штампом увінчений”».

У даній коротенькій статті ми тільки зробили спробу нагадати про те, який величезний матеріал для літературознавства дають вірші – присвяти або уривки з поем видатних – інших авторів з рідної літератури (як це було поширено у віршах Пушкіна, або з інших літератур (як це було в поетичній творчості М.О. Некрасова або Т.Г. Шевченка).

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Пушкін А.С.* Полное собрание сочинений: в 10-ти т. – М.-Л.: Из-во АН СССР, 1949. [Предисловие от редакции]; 2. *Рильский М.* Поезтика Шевченко и русская литература. – К., 1961; 3. *Прийма М.Я.* Шевченко и русская литература XIX века. – М.-Л., 1964; 4. Шевченко Т.Г. Твори: у 3-х т. – Харків, 1964. – Т. 3: Бібліографічний покажчик (видань творів – 1917-1963). – С. 479; 5. *Теплинський М.В., Омельченко В.І.* М.О. Некрасов – популяризатор і критик творчості Т.Г. Шевченка // “Наукові записки” Станіславського педагогічного інституту: Історико-філологічна серія, 1956.

Гончаренко Б.Б. (Київ, Україна)

Художні моделі позитивізму у літературі українсько-польського пограниччя

Стаття висвітлює особливості художніх моделей українських та польських позитивістів другої половини XIX століття.

Ключові слова: естетика позитивізму, пограниччя, креси, “зіткнення культур”, культурні системи, “свідомість кордону”, міжкультурні цінності, “свої” та “чужі”.

Статья освещает особенности художественных моделей украинских и польских позитивистов второй половины XIX века.

Ключевые слова: *естетика позитивизма, пограничья, "столкновения культур", культурные системы, "сознание границы", межкультурные ценности, "свои" и "чужие".*

The article addressed the art models Ukrainian and Polish positivists of the late nineteenth century.

Key words: *aesthetics positivism, frontier, "clash of cultures" cultural system "consciousness of the border," cross-cultural values, "their" and "wrong".*

Тема особливостей художніх позитивістських моделей у літературі українсько-польського пограниччя невіддільна від загальної типології культурних процесів тієї пори обох народів. І хоч її науково-дослідницька проблематика нині розробляється доволі інтенсивно, найперше, літературознавчою наукою з обох сторін, проте слід визнати, що методологічний інструментарій, на якому вона базується поки що рідко ще виходить на спільні критерії. На заваді у її дослідників, на наш погляд, стоять, насамперед, різні підходи польської та української сторін до, здавалося б, однакових суспільно-психологічних категорій, які є об'єктом їх літератур, що пов'язано з різним, подеколи діаметрально протилежним потрактуванням рівнів міжкультурної взаємодії на основі поглядів про історичну пам'ять, колективну свідомість, понять про "малу вітчизну", "національний міф" в обох народів, що призводить почасти до прямо протилежних інтерпретацій даної теми. На жаль, досі залишаються поодинокими, зокрема, і спроби з української сторони ініціювати широке обговорення цієї проблематики, адже маємо в своєму активі нині хіба що виняткову за своїм значенням для такого міжнаціонального культурного діалогу конференцію на тему "Українська школа" в літературі та культурі українсько-польського пограниччя", організовану відомим українським літературознавцем, полоністом Ростиславом Радишевським. Звичайно у цій царині нині працює немало дослідників як з українського, так і польського боку. Принагідно вслід за Р.Радишевським варто назвати цілу групу українських науковців, серед яких у середовищі літературознавців-полоністів добре відомі імена О.Антонюк, Я.Грицай, Т.Денисової, Г. Касьянова, С.Козака, В.Лісового, Є.Нахлика та інших. Серед польських науковців, які розробляють ці теми відомі імена К. Биховської, М.Домбровської-Пратики, Б.Соколовської, С.Ульяша, Я. Пурхля, З.Пшибила та інших, яким близька тематика та проблематика польсько-українського культурного пограниччя, найперше у потрактуванні ролі та впливу на нього явища кресів, яке у польській літературознавчій науці доволі широко розпрацьоване.

Здавалося б, саме інтердисциплінарний підхід до вивчення культурних й, зокрема, літературних явищ пограниччя епохи позитивізму мав бути запорукою повноцінного їх висвітлення та аналізу в сучасному

українському та польському літературознавстві, проте досі тут превалюють устояні стереотипи та упередження, які, як справедливо наголошує український науковець Олексій Сухомлинов [1], потребують глибшого, аніж існує досі, міжнаціонального літературознавчого дискурсу пограниччя. Слід також наголосити, що якраз епоха позитивізму, її історико-культурний та суспільний контекст найпереконливіше, на наш погляд, надається для такої дискусії, засади якої, до речі, були сформульовані ще наприкінці XIX століття чільними представниками української та польської літератур.

Адже як свідчить досвід культурних взаємин, пошук шляхів порозуміння та налагодження співробітництва між елітами обох наших народів, такий міжнаціональний діалог поміж ними у ті часи вже здійснювався. Тоді цю місію брали на себе не тільки політики, ділові кола, духовенство, а в першу чергу інтелігенція та її літературний авангард - поети, прозаїки, драматурги. Саме в колі творчої інтелігенції ще у 1820-ті роки народилася унікальна за своїм місцем і значенням „українська школа” в польській літературі, яка існувала до початку XX століття. Феномен цієї школи полягає в тому, що вона, об’єднавши польських літераторів, культурологів за спільними інтересами, вперше, нехай і зі значними упередженнями, визнала український народ як націю, що має право на суверенність, а її представники зображували соціальну дійсність у її контрастах і протиріччях, активно популяризуючи історію та культуру України. Як відомо, у своїй еволюції українська школа пройшла у XIX столітті. три етапи: у 20-40-і роки вона перебувала на засадах романтизму, у 40-х – 60-х рр. - на позиціях реалізму, а у 60-90-і рр. Перейняла вже ідеологію позитивізму. Ці етапи в основному співпадають з етапами українського національно-культурного відродження XIX - початку XX ст.

Українська школа представлена класиками польської літератури А.Мальчевським, Ю.Словацьким, М.Гославським, С.Гошинським, М.Грабовським. Ю.Залеським, Ю.Коженьовським, Ю.Крашевським, М.Чайковським, Ю.А. Ролле, З.Мілковським (Т.Ежем). М. Родзевич. Т.Заборовським та іншими, які так чи інакше були пов’язані своїм життям з Україною, з українсько-польським пограниччям. А вже період української школи доби позитивізму (60-ті – 90-ті рр. XIX ст.) співпав з другим і початком третього періодів українського національного відродженням, найяскравішими представника якого у контексті зацікавлень українсько-польськими суспільно-культурними взаємовпливами виступають Іван Нечуй-Левицький, Іван Франко, Леся Українка, Наталя Кобринська, Панас Мирний, Ольга Кобилянська, Михайло Павлик, чільні представники «новоєрівців» Пантелеймон Куліш, Олександр Кониський, Олександр Барвінський, Юліан Романчук та інші.

У цей час реалізм у літературі посилювався впливом філософії позитивізму, яка орієнтувала вчених і літераторів впроваджувати в праці точні науки, фотографічно висвітлювати події і явища минулого й сьогодення, критично ставитись до політичних режимів і соціально-економічного устрою. Представниками української школи цього етапу у польській літературі виступили поети і прозаїки Л.Совінський, З.Мілковський (Т.Єж), Ю.Ролле (Д-р Антоній Ю.), В.Висоцький й інші.

І все ж, маємо давати собі звіт і у тому, що поштовх до позитивізму, найперше у польській літературі мав принципово інші, аніж в інших європейських культурах передумови, хоч і зберігав його загальні тенденції та світоглядні постулати. Адже превалювання цього напрямку в польській літературі було пов'язане, як слушно зауважувала і Леся Українка [2], з поразкою польських національно-визвольних змагань початку 1860 рр. в царській Росії, які змусили польську суспільність засумніватися в ідеалах романтизму й підхопити нове гасло “органічної праці”, що було позитивістською світоглядною засадою. Леся Українка підкреслювала цю особливість польського позитивізму: “...в той час як по всій Європі новий розумовий рух викликав порухи політичні, схильність до новаторства, більше чи менше рішучого, в Польщі саме позитивісти та реалісти виявилися противниками всяких “теорій катастроф” в політиці... Боротьба “батьків і дітей” в польському суспільстві і літературі проявилася якраз в тому, що батьки ганили дітей за поміркованість і акуратність, а діти звинувачували батьків у легковажності і марнотратстві своїх власних і народних сил” [2].

Зрештою, не менш важливо наголосити, що тодішні польські літературознавчі авторитети, зокрема Пьотр Хмельовський, про якого згадує і Леся Українка, сповідували теорію естетики позитивізму, сформульовану на той час французьким теоретиком Іполитом Теном, який прагнув вивести її поза коло метафізичних та моралізаторських міркувань і виробити метод її “наукового”, а відтак опертого на дослідження фактів осягнення. На його переконання “дослідження письменств є головним засобом творення духовної історії людства і пізнання психологічних процесів законів, що керують подіями” [3, 89]. Хмельовський інтерпретував Тена у свій спосіб, вважаючи, що “історія літератури – це наука, що прагне розкрити закони розвитку думок, почуттів та ідеалів як загальнолюдських, так і національних, виражених за посередництвом красного слова”. Не секрет, що підручники Хмельовського, Тарнавського, Хлебовського, а пізніше Пілата й Кшановського і по смерті Тена плекали його стиль викладу та бачення завдань історії літератури, відіграючи значну роль у формуванні національної свідомості поляків.

В українській літературі тієї пори з теоретичними обґрунтування естетичних засад переходу на позитивістські ідеали свій шлях, який лише

типологічно близький до польського письменства епохи позитивізму. Вочевидь, цей літературний процес ближчий до русла польської літератури, що розвивалася на теренах південно-західної польської етнічної території. Проте з огляду на тему пограничних порівнянь цих явищ, мабуть, спершу маємо собі давати звіт у тому, що художні моделі, які з'являлися того часу в представників обох літератур з тих, які схилилися до позитивістського світогляду, значно різнилися. Дуже чітко увиразнювала, скажімо, ці особливості художнього моделювання у творах польських позитивістів Елізи Ожешко, Болеслава Пруса, Генріха Сенкевича, Клеменса Юноші ще Леся Українка у своїй статті “Заметки о новейшей польской литературе” [4], які, на її думку, вже звільнилися і від впливу явища української школи в польській літературі епохи романтизму.

Власне, умовне “звільнення” польської літератури від впливів її української школи слід, на наш погляд, вважати своєрідним початком згаданого міжнародного літературознавчого дискурсу, який вже на початку позитивістської епохи керувався своїми механізмами взаємовпливів культурного пограниччя. Тож їх наявність не могла не позначитися і на художніх літературних моделях, які з'являються у творах польських та українських літераторів позитивістського напрямку. Поява “нових героїв” з числа інтелігенції, робітництва, буржуазії, селянства, тодішнього люмпену, звернення літератури до “нових тем” на кшталт проблематики робітничого та соціального рухів, захисту прав різних соціальних верств населення, погляд на єврейське питання, на упосліджене соціальне дно деградованих повій тощо з'являються в обох літературах майже синхронно. Зрештою, в українській літературі, зокрема, у творах Івана Франка, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Михайла Павлика та інших з'являються герої, які чітко увиразнюють свої національні ідеали. І що важливо якраз на українсько-польському пограниччі ці художні моделі не мають, так би мовити, ніяких національних обмежень щодо представників обох народів. Це вже пізніше, в іншу історичну епоху, цей дискурс набуде очевидної тенденційності, коли після Першої світової війни були ліквідовані тодішні імперські держави в Європі – царська Росія, Австро-Угорська імперія та кейзерівська Німеччина, коли на їх уламках з'явився феномен державотворення за принципами національного самовизначення. Адже якраз тоді посиляться дискримінаційний вплив з державного польського центру на кресли, тобто пограничні території між українцями і поляками, який породить і нові явища в культурі та літературі обох народів. Проте в епоху позитивізму навіть саме явище кресів в силу багатьох історичних передумов носило інший характер, а тому й породило в польській літературі й феномен української школи, який принципово відрізняється від польсько-українських літературних взаємовпливів середини та другої половини вже ХХ століття. Зрозуміло й те, що попри увесь свій художній

раціоналізм та прагматизм позитивістська епоха в обох наших культурах та літературах готувала реальне підґрунття для тих тектонічних суспільно-політичних зламів, які сталися в тій же Європі на початку ХХ століття, проте на той час можемо говорити лише про початкові явища "зіткнення культур", як найяскравіше проявлялися на пограниччі співжиття обох наших народів.

Зрештою, слід нині увиразнити для себе і той факт, що в епоху позитивізму українсько-польські були доволі невизначеною суспільною субстанцією, навіть попри існування української школи у польській літературі. Вслід за польським науковцем С.Ульяшем [5] можна визнати, що на той час було доволі важко визначити чітку демаркаційну лінію між культурними системами, які уособлювали це пограниччя. Можна також погодитися і з польською дослідницею М.Добровською-Прадиною [6], яка стверджує, що в царині міжкультурного, між літературного пограниччя, через її периферійність, творилися певні захисні механізми, що було особливо характерним для суспільно-культурних реалій, в яких перебували обидва народи в другій половині ХІХ та на початку ХХ століть. Один з таких захисних механізмів, справді, можна окреслити як "свідомість кордону", що пов'язана з появою поділу на "своїх" та "чужих". Інший підхід дослідниці слушно розглядає як джерело взаємозбагачення культур, яке перетворює весь негативний історичний досвід на позитив, хоч і діє цей міжкультурний механізм рідше та повільніше. Якраз цей досвід взаємодії наших літератур та культур і в ту епоху, і пізніше залишався, на наш погляд. Найбільш продуктивним для їх зближення, часто навіть всупереч тим ідеологічним сигналам, які йшли з певних "центрів". Зрозуміло, що в епоху позитивізму такими центрами для українського та польського літературних процесів були хіба що інтелектуально-культурницькі та політичні еліти та середовища, адже обидва народи перебували у бездержавницькому стані, хоча й з очевидними перевагами для польської спільноти як в Австро-Угорщині, так і Російській імперії, як, зрештою, і щодо рівня польського культурного "визнання" у Європі та світі. Тож важко не погодитися ще з однією теоретичною інвективою Домбровської-Прадики, що міжкультурні цінності пограниччя значно залежать від політичної та соціальної культури у суспільній ієрархії, яка, як ми розуміємо, і на той час у польській культурно-національній традиції мала більш глибокі державницькі запити на відміну від українців, які, щоправда, творячи свою новітню національну ідентичність, здавалося б у вкрай несприятливих суспільних умовах, не просто дуже швидко вчилися, в тому числі і насамперед у поляків, що пори всі свої невдачі з власним державотворенням на початку ХХ століття змогли створити дієздатний національно-культурний духовний організм. Основою творення якого, і не лише за авторитетним твердженнями Іполита Тена, насамперед і є

література, в тому числі епохи позитивізму, яка і сьогодні дає нам підказки для переосмислення не лише багатьох культурних та літературних взаємовпливів в українському та польському письменстві, але й цілого комплексу історико-суспільних проблем у взаєминах обох народів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Сухомлинов О.М.* Польсько-українське культурне пограниччя у прозі Ярослава Івашкевича (топіка і функціональність). – Донецьк: „Юго-Восток”, 2006; 2. *Леся Українка.* Зібрання творів: У 12-ти т. – К.: Наукова думка, 1975. – Т.8. – 84 с.; 3. *Chmielowski P.* Pisma krytycznoliterackie. Państwowy Instytut Wydawniczy. – Warszawa, 1961. – 585 s.; 4. *Леся Українка.* Зібрання творів: У 12-ти т. – К.: Наукова думка, 1975. – Т.8. – С. 100-128; 5. *Uliasz St.* Literatura Kresów. Kresy literatury / St. Uliasz. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1994. – 245 s.; 6. *Dąbrowska-Partyka M.* Literatura pogranicza. Pogranicze literatur. – Kraków, 2004.

Дем'яненко Л.Г. (Київ, Україна)

Живопис і форми його присутності у прозі М. Коцюбинського

У статті зроблено спробу компаративного вивчення імпресіоністичної манери творчості письменника М. Коцюбинського та композитора М. Чюрльоніса. Увагу зосереджено на порівнянні розмаїття тембрових засобів, нових прийомів фортепіанної техніки, характерних для литовського композитора, і вивороненні поліфонічних імпресіоністичних образів у новелі «В дорозі» Коцюбинського, яких досягав письменник, залучаючи зазначені музичні та живописні ефекти. Автор доводить, що для обох митців була характерною новаторська мистецька техніка, поліфонічність, звукопис, поетизація природи.

Ключові слова: поліфонічність, контрапункт, ритм, звукопис, симфонізм, тональність, fuga, плернерність, декоративність.

В статье сделана попытка компаративного изучения импрессионистической манеры творчества писателя М. Коцюбинского и композитора М. Чюрлениса. Внимание сосредоточено на сравнении разнообразия тембровых средств, новых приёмов фортепианной техники, свойственных литовскому композитору, и создании полифонических импрессионистических образов в новелле «В дороге» Коцюбинского, что их достигал писатель, используя приведенных музыкальные эффекты. Автор доказывает, что для обоих творцов была характерной новаторская творческая техника, полифоничность, звукопись, поэтизация природы.

Ключевые слова: полифоничность, контрапункт, ритм, звукопись, симфонизм, тональность, fuga, плернерность, декоративность.

The article attempts to compare the writer's impressionistic style of art by M. Kotsyubinsky and composer M. Chyurlonis. Attention is focused on comparing the diversity of timbre, new techniques of piano technique, specific to the Lithuanian